

МУЗЕЙНІ ЧИТАННЯ

НАЦІОНАЛЬНИЙ МУЗЕЙ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

СКАРБНИЦЯ НАЦІОНАЛЬНОГО МУЗЕЮ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

МУЗЕЙНІ ЧИТАННЯ

Матеріали наукової конференції
“Ювелірне мистецтво — погляд крізь віки”
16 жовтня 2023 р.

КИЇВ
2025

Сапфірова Н. М.

СУЧАСНЕ ЮВЕЛІРНЕ МИСТЕЦТВО УКРАЇНИ:

ДІАЛОГ ЗІ СВІТОМ У ТВОРАХ СТЕПАНА МАЦЮКА

Стаття присвячена творчому шляху видатного українського художника-ювеліра С. В. Мацюка, який розпочав свою художню діяльність у другій половині ХХ ст. Плідні роки наполегливої праці дозволили митцю сформувати свій індивідуальний авторський стиль, передати власне бачення світу і місце людини у ньому. Квінтесенцією творчості можна вважати створення ювелірної мініатюрної скульптури філософського напрямку. До кола інтересів автора входить також живопис, графіка, мистецтво Сходу. Роботи мають визнання як в Україні, так і за кордоном. Твори С. В. Мацюка є цінним надбанням і мають велике значення для культури і мистецтва України.

Ключові слова: ювелірне мистецтво, Україна, Степан Мацюк, мініатюрна скульптура, друга половина ХХ — початок ХХІ століття.

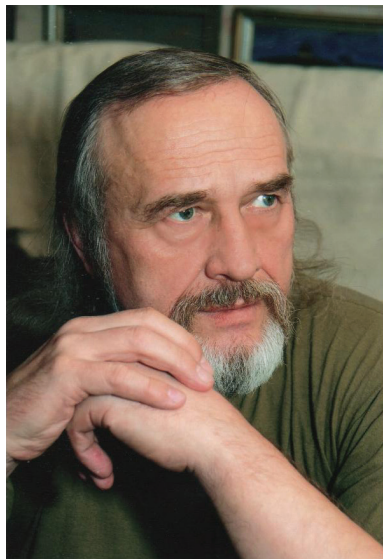
На тлі розвитку ювелірного мистецтва України особливого значення набуває авторська ювелірна школа, яка виникла як окремий напрям у 1960-ті рр. Наразі історія ювелірного мистецтва України другої половини ХХ — початку ХХІ ст. перебуває у стані дослідження. Важливий внесок у вивчення, накопичення інформації, виставкову діяльність, зберігання творів представників означеної школи зроблено рядом видатних мистецтвознавців і працівників Музею історичних коштовностей України (МІКУ; з 2021 р. — Скарбниця Національного музею історії України) під керівництвом завідувачки МІКУ, заслуженого працівника культури України Л. В. Строкової — наукових співробітників Л. С. Клочко, С. Г. Палатною, С. А. Березовою, О. В. Старченко, В. М. Хардаєвим, І. В. Удовиченко та іншими.

Мистецтвознавцем, заслуженим діячем мистецтв України О. О. Роготченко проведено ґрунтовні дослідження з історії ювелірного мистецтва другої половини ХХ ст., які охоплюють коло проблемних питань, присвячених формуванню художнього професійного середовища того часу (Роготченко 2013).

До теми авторського ювелірного мистецтва неодноразово звертається у своїх дослідженнях С. Т. Триколенко, зосереджуючись на поглибленому вивченні творів і світогляду представників авторської ювелірної школи (зокрема: Триколенко 2013).

Окремі розвідки, дотичні до цього напрямку, проводяться й іншими мистецтвознавцями.

Серед визначеного кола представників української авторської школи варто відзначити творчість художника-ювеліра, каменеріза, художника, графіка Степана Васильовича Мацюка. Митець народився 1949 р. в Одесі.

Степан Васильович Мацюк

Перші кроки у ювелірному мистецтві проходили у Будинку народної творчості в Одесі, де автор представляв каблучки, кулони, сережки, брошки тощо. Ранні роботи виконував із доступного на той час мельхіору і каміння — нефриту, малахіту, хризопразу, коралу і перламутру. Пошук нових моделей, на який було втрачено немало часу і зусиль, поступово привів до виготовлення скульптури малих форм, які були наближені до формату олов'яних солдатиків.

Доробок митця був представлений на виставках в Україні, Польщі, Болгарії, Угорщині, Румунії, Канаді, Франції, Італії, де його роботи неодноразово отримували призи, нагороди, дипломи. В Україні було проведено серію персональних виставок у

1980–2003 рр., на яких, окрім ювелірних прикрас і скульптури малих форм, демонструвалася графіка і дизайн. Твори експонувалися і на значущій для ювелірного кола виставці в МКУ у 2006 р., кілька робіт автора зберігається у фондах музею.

Активна виставкова діяльність підсумована у секції декоративно-прикладного мистецтва “Золотий платан” Національної спілки художників України, м. Одеса. На думку керівництва секції С. В. Мацюк працював у сфері найскладнішого жанру декоративно-прикладного мистецтва — ювелірній скульптурі¹.

Тривалий час працював художником-модельєром в ювелірній фірмі “Золотий лелека”, м. Одеса. Окрім виставкової діяльності, твори ювеліра знайшли місце у колекціях українських і закордонних прихильників його таланту — у США, Італії, Франції, Німеччині та інших країнах.

Творчий потенціал автора дозволив створити власну світоглядну систему виміру оточуючого простору зі своєю символічною мовою, знаками. Твори — відбитки підсвідомості, результати власного діалогу митця з Природою, Всесвітом, залишають аудиторії можливість зануритися у світ власних асоціацій і привести до розуміння свого життя, його сенсу, особистих прагнень. Мета художника: “Донести суть [твору] без чітких меж, аби у глядача з’яви-

¹ Тут і далі використано матеріали з особистого архіву Н. М. Сапфірової.

Рис. 1. Мацюк С. В. "Вождь". м. Одеса, кінець XX — початок XXI ст.

Рис. 2. Мацюк С. В. Каблучка. м. Одеса, кінець XX — початок XXI ст. Золото, срібло, кварц рутиловий.

лося бажання відкрити задум автора". Роботи виконують роль дзеркала для споглядача предмету мистецтва, і філософські думки майстра надають можливість побачити кожному часткове відображення свого внутрішнього світу.

З огляду на великий творчий здобуток, твори майстра потребують мистецтвознавчого аналізу. Варто відзначити, що твори С. В. Мацюка тематично можна згрупувати за напрямками, розробленими впродовж означеного періоду. Так, можна проаналізувати назви робіт, виконаних у техніці різьблення по кістці. Виокремлюються наступні теми:

- чоловіка, чоловіка-героя: "Герой", "Вождь", "Чоловік", "Син";
- жінки та її краси: "Афіна", "Вигин", "Ню", "Юна";
- душі та опоетизованих образів: "Дух", "Душа", "Поет";
- обличчя: "Очі", "Місяць", "Лик";
- східної міфології та фольклору: "Генеш", "Тенгу";
- художні образи представників флори і фауни: "Троянда", "Сом", "Риба", "Їжак", "Птах";

глибокі емоційні переживання: "Сум", "Страх", "Жах".

Чоловічі образи передають характер за допомогою виразних рис обличчя. Голову героя вінчають лаври, чіткий профіль співвідноситься з абрисами Античної епохи. Вождь, завдяки рельєфному різьбленню, має вигляд впевненої,

Рис. 3. Мацюк С. В.
Мініатюра.
м. Одеса, кінець XX —
початок XXI ст.
Срібло, агат.

непохитної натури; виконаний з каміння, але віднесений художником до колекції із різьбленої кістки, з якою об'єднаний тематично (рис. 1). Жіночі образи різняться за характером: Афінна, як і годиться грецькій богині, має впізнаваний грецький профіль ідеальної античної краси, яка фізично була майже не властива людям. Інші героїні творів майстра мають м'які, плавні лінії, що підкреслено у даних їм назвах. Символ духу є краплиною з очима, що уособлює — в одній-єдиній краплині містяться всі якості води; душа має вигляд ангела, що наче невагома пір'їнка, занесена понад хмари і почуває себе вільною. Обличчя символізує погляд на людей, людство інших істот Всесвіту. Міфи, релігії, культура Сходу завжди входили до кола інтересів митця. Відзначимо, що, окрім ювелірних виробів, майстер має глибокі знання зі сходознавства, що відображається у різних напрямках його творчої діяльності, у тому числі і у наш час. Фітоморфні та зооморфні істоти є авторським баченням живих істот, завдяки художнім перетворенням мініатюрні представники рослинного і тваринного царств змінюють нашу уяву про ці дивні світи. Мініатюри, що закарбували негативні емоційні стани, скеровані на те, аби нагадати глядачеві про можливість, а іноді необхідність прискіпливо подивитися вглиб себе, у свою безодню.

Однотонність і світлий колір кістки у цих роботах потребує відповідного притемненого фону і освітлення, аби можна було прочитати мову митця. Навмисна деталізація, або, навпаки, узагальнення рис слугують виявленню основного задуму твору.

Рис. 4. Мацюк С. В. Мініатюра.
м. Одеса, кінець XX — початок XXI ст.
Срібло, агат.

Рис. 5. Мацюк С. В. "Камбала".
м. Одеса, кінець XX — початок XXI ст.
Срібло, корал, перламутр.

С. В. Мацюк також має певні здобутки у каменерізній практиці. Наприклад, камеї із агату співзвучні виробам із кістки як за змістом, так і за назвами. Але на відміну від останніх, майстер використовує прошарки агату аби за допомогою кольору досягнути художньої виразності.

Наступна група робіт — ювелірні прикраси. Впродовж своєї діяльності художник-ювелір працював як з дорогоцінними, так і з недорогоцінними металами. Прикраси мають характерні ознаки авторської ювелірної школи — пошук нових для українського ювелірного мистецтва форм, матеріалів, їх поєднання і акценти на природних властивостях каміння — текстурі, кольорі, блиску, прозорості або матованій структурі. Ці якості давали можливість виразити творчі задуми, що тяжіли до абстракції. Каблучки, кулони, сережки, брошки та інші вироби вирізняють ретельний підбір текстури і фактури каміння, оправы, що у поєднанні мають ознаки художніх ювелірних виробів (рис. 2).

Серед ювелірних творів привертає увагу серія мініатюр зі срібла. Майстер демонструє чудове знання властивості металу і впевнене володіння техніками виконання. Деякі виконані як мініатюри, інші, як підвіси. Кожну із цих підвісів, мініатюр можна розглядати не тільки як прикрасу, але і як окремий художній

твір. С. В. Мацюк так само, як і через інші вироби, “розмовляє” із аудиторією, зі світом. Наприклад, мініатюри у вигляді людини-хреста, по характеру сповнене не очікуваного трагізму, а відкритості світу, про що говорить динамічність фігури, її вільні рухи і одяг, який відповідає на силу вітру (рис. 3); Вчителя із піднятою рукою, що закликає звернути увагу на важливе, але відоме саме глядачу; характерні жіночі образи, що відображають мить задумливості, подиву (рис. 4). За допомогою агата і напівматованого срібла зроблено стилізовану поясну фігуру людини із невідомою тератологічною істотою. З нею поєднана за допомогою сфери фігура людини. Художнє литво достовірно передає умовність виразів обличчя без обличчя, рухів, фактуру тканини одягу, хутро тигра, форму, особливості будови тіла і шкіру живих істот (рис. 5). Майстер застосовує виразні й дієві засоби впливу на зорове сприйняття твору.

Продовження теми мініатюр знайшло відображення в авторській ювелірній скульптурі С. В. Мацюка. Ювелірна скульптура, маючи мініатюрні розміри (не більше 10–12 см), концентрує на собі увагу глядача, змушуючи його наблизитися до об’єкта, зосередитися на вивченні її художніх і текстурних особливостей. Створені наприкінці XX — початку XXI ст., вони ввібрали в себе весь професійний і життєвий досвід майстра, тому їх можна вважати вершиною його ювелірної творчості та філософського сприйняття оточуючого світу.

Твори наділені всіма властивостями круглої скульптури. Кам’яний сферичний, прямокутний, квадратний постамент або такий, що підкреслює особливі форми головної дієвої особи, слугує базою, фоном композиції. Завдяки формі, кольору, текстурі і фактурі каменю, вдало обробленого руками майстра, постамент виразно підкреслює її художні особливості.

Композиції, їх сюжети, герої, образи мініатюрної ювелірної скульптури присвячені людині, царству тваринного світу, тератологічним істотам. Так само, як і у срібних мініатюрах, описаних вище, митець застосовує художній прийом “обличчя без обличчя”, пропонуючи спостерігачу самому задіяти свій інтуїційний потенціал в розшифровці задуму.

Художник-ювелір використовує пластичні засоби виразності: рельєф, фактуру поверхні. Умовність образу, асиметрія, збільшення або зменшення частин тіла в залежності від ідеї твору, рвана текстура — ці чинники відповідають за формотворення і впливають на кінцевий результат творчої ідеї. В композиціях ми бачимо пропорційність фігури і постаменту, що є важливим для художнього глядацького сприйняття.

В ювелірній скульптурі С. В. Мацюка прослідковується тематика, що присвячена необмеженості світу, свободі. Ці вроджені дари внутрішньо вільної людини митець передає за допомогою поєднання фігури людини і наступних

Рис. 6. Мацюк С. В. "Viva".
м. Одеса, 1998 р.
Джеспіліт, яшма, срібло.

Рис. 7. Мацюк С. В. "Шлях без тебе".
м. Одеса, 2001 р.
Срібло, золото, перламутр.

деталей: крил і вітрил з металу, перламутру у скульптурах "Ангел відлітаючий", "Viva" (рис. 6), "Шлях без тебе" (рис. 7), "Звір" (рис. 8), та інших. Також почуття свободи віддзеркалено в пташиних образах — скульптура "Птах". Людське сприйняття зоряного неба, захоплення і диво передано за допомогою мініатюри "Зірковий рибак". Але, водночас деякі фігури мають певні ознаки тяжіння до земного буття, яке відображено у напружених вигинах статури. Стилізоване обличчя в німому виразі спрямовано горілиць, крила наполовину підняті, наче під тягарем, і немає можливості розгорнути їх повністю. До цього образу митець звертається неодноразово, підкреслюючи прагнення людини до внутрішньої і зовнішньої свободи і, водночас, непереборну залежність особистості від реалій земного життя. Це протиріччя притаманне деяким творам автора, як нерозв'язане завдання нашого буття. Ми бачимо, що окреслені напрями в тій чи іншій мірі відобразилися в усій творчій діяльності митця, поєднуючи між собою фізичний і духовний світи.

Рис. 8. Мацюк С. В. «Звір».
м. Одеса, 1998 р. Срібло, родоніт, перли.

Окрім визначних досягнень у професійній діяльності, як художник-ювелір, каменеріз, художник, графік С. В. Мацюк у 2008–2013 рр. викладав в “Академії ювелірного мистецтва” (м. Одеса) теорію і практику ювелірної справи, історію ювелірного мистецтва, гемологію, матеріалознавство. Наразі учні знаного ювеліра успішно втілюють свої художні задуми у дорогоцінних металах і камінні. На сьогодні С. В. Мацюк опрацьовує нову для України тему традиційного японського мистецтва споглядання каміння — *suiseki*. З метою популяризації цього виду мистецтва художник проводить лекції, виставки, використовує Інтернет-простір. Варто відзначити, що аудиторія прихильників зростає, завдяки наполегливій праці майстра каменю у цьому напрямі.

Результати даного дослідження дозволяють зробити наступні висновки. Творчість художника-ювеліра С. В. Мацюка відкриває можливість доторкнутися до глибинного розуміння оточуючого світу, віддзеркаленого у металі, камінні, кістці. Діалог із природою Землі, Космосом допомагає глядачу зануритися до власних підсвідомих глибин, резонувати зі світом, розширити межі його сприйняття. Зазначимо, що напрями творчості, які було проаналізовано, сповнені психологізму, філософії, прагнень до ідеалу — ідеальних форм, оточення, відносин. Мета творів полягає в осягненні таємниць світу і Всесвіту.

Ювелірна мініатюра С. В. Мацюка представляє авторську школу ювелірного мистецтва України другої половини XX — початку XXI ст. і є її значущим надбанням. Авторське ювелірне мистецтво України потребує подальшого опрацювання, мистецтвознавчого і біографічного аналізу задля збереження історичних матеріалів, виявлення художніх концепцій, закономірностей у ювелірному мистецтві другої половини XX — початку XXI ст.

ЛІТЕРАТУРА

Роготченко, О. 2013. Ювелірне мистецтво України XX сторіччя: особливості розвитку. *Сучасне мистецтво*, 9. с. 117–127.

Триколенко, С. Т. 2023. Рефлексії війни у творчості Катерини Титової. В: Клочко, Л. С., Полідович, Ю. Б. (редкол.). Музейні читання. *Матеріали наукової конференції "Ювелірне мистецтво — погляд крізь віки"*. 21 листопада 2022 р. Київ: ТОВ "Фенікс", с. 252–260.